

MARINA KATNIČ-BAKARŠIČ:
IZMEĐU DISKURSA MOČI I MOČI DISKURSA.

Zagreb: Naklada ZORO, 2012. 158 str.

Monografija o jeziku in moči, kot se odražata v diskurzu, profesorice z Univerze v Sarajevu, prinaša izjemno svež in hkrati izzivalen jezikoslovni pristop s kritično analizo diskurza (KAD), zanimiv za slovenski prostor tudi zato, ker so pri nas tovrstne raziskave redke oziroma bolj domena družboslovja kot humanističnih ved, v slovenščini pa tudi nimamo jezikoslovne monografske publikacije, ki bi bila osredinjena na KAD ali kritične diskurzne študije (KDS). Knjiga predstavlja vrsto različnih tipov diskurza z vidika razporeditve družbene moči, pri čemer je poglavje, v katerem je predstavljen diskurz v zdravstvu in šolstvu, napisala Sabina Bakšič (BAKŠIČ 2012: 35–46).

Monografijo uvajata poglavji, v katerih avtorica predstavlja raziskovalna okvira KAD in KDS ter še posebej diskurz kot družbeno prakso. Pri slednjem se osredotoči na vprašanja družbene moči, kontrole, manipulacije in ideologije. Avtorica se opira na raziskave, v katerih je KAD orodje za diskurzno analizo, pri kateri so v središču pozornosti razmerja družbene moči in neenakosti v diskurzu, na postopke vzpostavljanja družbene moči in njenega ohranjanja v procesu dominacije (DILK 2001; FAIRCLOUGH 2001). Z jezikoslovno analizo avtorica tako naslavlja izrazito družbeno vprašanja, pri tem pa zagovarja angažirano pozicijo raziskovalca, prav tako pa utemeljuje tudi preusmeritev svojega raziskovalnega težišča: preučevanje abstraktnih jezikovnih dejstev ima namreč za intelektualno stimulatívno opravilo, ki pa ni »znanost, [...] povezana z realno jezikovno interakcijo, ki je lahko ljudem v pomoč« (KATNIČ-BAKARŠIČ 2012: 7). Skupni imenovalac KAD je prav humanistična želja po spremembi neenakosti v družbi in vzpostavljanje pogojev za enakopravni dialog posameznikov oziroma skupin ljudi, tako da je tudi avtoričina pozicija »subjektivna in angažirana« (KATNIČ-BAKARŠIČ 2012: 7), s čimer sledi ideji o jezikoslovju kot znanosti o človeku in za človeka. Avtorica se programsko pridružuje raziskovalcem, ki zavračajo nevtralnó znanost in podpirajo stališče, da so še posebej raziskovalci tisti, ki so del družbenih struktur in tudi pomembno vplivajo na družbeno interakcijo (DILK 2001: 352). Gre torej za angažiran znanstveni pristop, ki ne priznava objektivne pozicije znanstvenika, ampak ga umešča v zgodovinske, družbene in kulturne kontekste ter se zaveda delovanja na podlagi lastnih prepričanj in ideoloških pozicij (KATNIČ-BAKARŠIČ 2012: 7).

Kot je bilo že omenjeno, se avtorica podaja v analizo zelo različnih tipov diskurza, in to z vidika različnih družbeno-jezikovnih praks, kot npr. vsakodnevnega pogovora, prevodne dejavnosti, jezikovnopoličnega delovanja itd. Zaradi pestrosti zajetih tipov diskurza so vprašanja, ki se jih avtorica loteva, v razponu od institucionalne razporeditve družbene moči do moči, ki si jo v diskurzu pridobimo posamezniki, od družbene moči, ki se izraža neposredno, do tiste, ki je bolj zakrita in subtilna. Pri analizi se avtorica poleg KAD in KDS v veliki meri opira tudi na pragmajezikoslovne analitične modele, s čimer v svojo analizo dodatno vnaša jezikoslovno interpretacijo fenomenov, ki jih proučuje KAD. Poglavja prinašajo razprave

o diskurzu sodstva kot institucionalizirani moči, političnem govoru z vidika retorike in/ali manipulacije, diskurzu jezikovne politike kot diskurzu moči, o medijskem diskurzu in moči, vsakodnevnom pogovoru in moči znotraj njega, prevajanju z vidika družbene moči glede na iskanje medkulturnega dialoga, družbenem spolu in moči, ko se zastavlja vprašanje o različnosti dveh svetov v komunikaciji oziroma vprašanje dominacije, pa tudi o tem, da ni nedolžnega diskurza, in sicer na primeru jezika junakov risanih filmov.

V nadaljevanju se bomo osredotočili na razpravljanje o akademskem diskurzu, saj je zanimivo tudi za jezikoslovni akademski diskurz v slovenskem prostoru; naslavlja namreč vprašanja, ki živo zadevajo slovenski akademski prostor, prav tako pa avtorica v tem kontekstu izjemno zanimivo razpravlja tudi o ustaljenih predstavah o akademskem diskurzu, ki jih poimenuje »*miti* tega diskurza« (KATNIČ-BAKARŠIČ 2012: 70).

Svojo posebno pozornost do akademskega diskurza utemeljuje s povečanim zanimanjem zanj na različnih znanstvenih področjih, saj gre za diskurz, ki je bil tradicionalno razumljen kot monoliten. S tem, ko je vse pomembnejši za družbeni razvoj, bolj odprt v širšo družbo ter tako tudi žanrsko vedno bolj raznolik, postane ena od aktualnejših raziskovalnih tem (KATNIČ-BAKARŠIČ 2012: 67). Hkrati se zdi, da je prav kritičen pretres akademskega diskurza dodaten argument avtorice za programsko vstopanje v angažirano znanstveno razpravljanje. Gre namreč za poglavje, ki je v monografiji eno najboljsežnejših in razpravljalno najbolj poglobljenih, hkrati pa kritično do vrste ustaljenih praks v akademskem prostoru. Poglavje uvaja razprava o mejah akademskega diskurza in mešanju slogovnih sredstev med različnimi diskurzi, kjer se kot eden od primerov, ki odpira tovrstna vprašanja, prikaže mešanje slogovnih sredstev akademskega in oglaševalskega diskurza, ko gre npr. za prezentacijo znanstvenih rezultatov ali predstavitev raziskovalnih inštitucij. Tako se takoj na začetku razblini predstava o akademskem diskurzu kot jezikovno in slogovno nevtralnem, pri čemer v poglavju avtorica postopoma razgradi tri mite, ki so se oblikovali in se vzdržujejo znotraj akademskega diskurza: o (a) objektivnosti znanstvenika, (b) nevtralnosti jezikovnih sredstev in (c) odsotnosti ekspresivnosti. Razpravlja o tem, kako prav tovrstni miti ustvarjajo idealizirano sliko znanosti kot absolutne resnice, »popolnoma neodvisne od sociokulturnih, ekonomskih in drugih subjektivnih elementov« (KATNIČ-BAKARŠIČ 2012: 70).

Ko razpravlja o strahu pred drugim in hierarhizaciji v akademski skupnosti zelo domače zveni njena ugotovitev o zavračanju interdisciplinarnosti oziroma strahu pred interdisciplinarnostjo, ko pravi, da »se razume vse, kar je izven okvira dialektologije, normativistike in tradicionalno razumljene morfologije in skladnje kot nejezikoslovje, potemtako pa tudi kot neznanost« (KATNIČ-BAKARŠIČ 2012: 72). Poskus delitve jezikoslovja na pravo in nepravo ni nič novega, v jezikoslovju pa je npr. znano tudi vztrajanje sociolingvistov pri poimenovanju sociolingvist in ne jezikoslovec z željo po distanciranju od tradicionalno razumljene lingvistike (HUDSON 1996: 3–4). Za nas je zanimivo, da se v manjših jezikovnih sredinah, kakršna je tudi slovenska, poskus delitve pojavlja s pozicije moči razsojanja o drugih, in to ves čas oziroma v slovenskem prostoru trenutno še posebej izostreno, saj se s pozicije moči skuša iz prostora jezikoslovja izriniti vse, kar ni tradicionalno, v slovenskem primeru v glav-

nem strukturalno jezikoslovje, pa se za del jezikoslovcev za doseganje izločitvenega učinka uporablja poimenovanja, kot npr. sociologi, jezikovni tehnologi ipd.

Izjemno aktualno je z vidika hierarhije in razporeditve moči v akademski skupnosti tudi razpravljanje o habilitacijskih in recenzentskih postopkih, ki ne služijo zgolj in samo ugotavljanju kvalitete raziskovalnega in pedagoškega dela oz. niso zgolj ali sploh niso del sistema, ki naj bi privedel k dvigu kvalitete znanstvenega razpravljanja. Z vidika razporeditve moči v akademski skupnosti so ti v veliko primerih hkrati del sistematičnega ohranjanja dominacije, vzdrževanja pozicije moči posameznikov ali skupin v akademski skupnosti ali pozicije moči določene znanstvene paradigme, hkrati pa tudi postopka, ki nemalokrat privede do unifikacije znanstvenega razpravljanja, npr. na podlagi preferenc o tipu znanstvenega diskurza.

Avtorica ne prevzema konceptov KAD brez kritične distance. Čeprav zavzeto brani izhodišča KAD, hkrati opozarja na past, ki jo nastavlja model, saj se pri interpretaciji raziskovalec sam lahko nehote ujame v svoje preference izbire, a je prav zavedanje nenevtralne pozicije pri tem ključno, saj raziskovalcu omogoča, da naredi korak nazaj in opazovani element ponovno ovrednoti, ali pa preprosto prizna, da je tako stališče (lahko) rezultat njegovih preferenčnih izbir, kar v monografiji večkrat stori tudi avtorica sama.

Skladen s temeljnim načelom avtoričinega razpravljanja o človeku in za človeka je tudi diskurz same monografije. Če poznamo avtoričina prejšnja dela in način njenega razpravljanja, je v njeni zadnji monografiji najbolj očiten – hote ali ne – izjemno komunikativen razpravljalni slog, sama struktura monografije pa ni posebej hierarhizirana, s čimer ruši še enega od zelo prisotnih mitov o znanstvenem besedilu kot visoko strukturiranem in hierarhiziranem tipu besedila.

Zanimivo je, da je avtorica pri svojem raziskovalnem delu prehodila podobno pot kot Teun A. van Dijk, eden od ključnih raziskovalcev KAD. T. A. van Dijk začne svoj raziskovalno pot na teoretski podlagi tvorbnopretvorbne slovnice in pod močnim vplivom francoske strukturalne semantike, v širši evropski raziskovalni prostor pa opazno vstopi z besediloslovno monografijo o besedilni slovnici (DIJK 1972), ki znotraj besediloslovja napoveduje težišče besediloslovne analize v besedilni semantiki, kar se potrdi s kasnejšo besediloslovno monografijo o diskurzni semantiki in pragmatiki (DIJK 1977); gre za ene izmed najvplivnejših besediloslovnih študij v sedemdesetih letih, ki pomembno sooblikujejo evropsko besediloslovje, kasneje deloma tudi analizo diskurza. Z izkušnjo dela v »tretjem svetu«, s poučevanjem v Mehiki, se kasneje odloči za radikalen zasuk, za ukvarjanje z »nečim resnim«. ¹ Dotedanje svoje delo sicer označuje za fascinaten raziskovalni in študijski izziv, ki pa ima kaj malo z realnimi problemi današnjega sveta. Prve njegove študije po tem so usmerjene v vprašanje rasizma v Evropi, kot se izraža, reproducira in legitimizira skozi besedila in diskurzne prakse (DIJK 1984, 1987). Tudi avtorica monografije *Između diskursa moći i moći diskurza* je bila v svojih začetkih jezikoslovka, ki je metodološko izhajala iz strukturalnega jezikoslovja, hkrati pa se je tudi sama od tovrstnega jezikoslovja programsko oddaljila in ga danes smatra zgolj za »intelektualno stimulatивно „igro s frnikulami“« (KATNIČ-BAKARŠIĆ 2012: 7). Prva avtoričina monografija *Gradacija*

¹ Teun A. van Dijk. From text grammar to critical discourse analysis. *Discourse in Society*. Splet. Ogled 7. decembra 2013.

(KATNIĆ-BAKARŠIĆ 1996) je namreč strukturalistična študija, po njej kmalu sledi z monografijo *Stilistika* preusmeritev v stilistične vode (KATNIĆ-BAKARŠIĆ 2001), v tem sklopu njenega razpravljanja pa prav gotovo izstopa monografija *Stilistika dramskog diskurza* (KATNIĆ-BAKARŠIĆ 2003), kjer pride posebej do izraza avtoričina interpretativna moč. Prav slednje je odlika tudi njene zadnje monografske študije (KATNIĆ-BAKARŠIĆ 2012).

Između diskursa moći i moći diskurza je komunikativno napisana monografija, ki jo odlikuje konciznost razpravljanja, odpira pa vrsto zanimivih vprašanj našega sobivanja v današnji družbi. Ker v slovenskem prostoru nimamo monografske jezikoslovne študije, ki bi aktualna družbena vprašanja naslavljala s konceptom KAD ali KDSŠ, je tudi za naše jezikoslovje zanimivo delo, še posebej, ker se pri razpravljanju o vrsti aktualnih vprašanj zlahka prepoznavamo.

Vojko Gorjanc
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

VIRI IN LITERATURA

- Sabina BAKŠIĆ, 2012: Diskurs moći u svijetu strategija uljudnosti (na primjeru zdravstva in školstva u Bosni i Hercegovini). Marina Katnić-Bakaršić: *Između diskursa moći i moći diskurza*. Zagreb: Naklada ZORO. 35–46.
- Teun A. van DIJK, 1972: *Some aspects of text grammars: A study in theoretical poetics and linguistics*. The Hague: Mouton.
- , 1977: *Text and context: Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. London: Longman.
- , 1984: *Prejudice in discourse*. Amsterdam: Benjamins.
- , 1987: *Communicating racism*. Newbury Park, CA: Sage.
- , 2001: Critical discourse analysis. Deborah Tannen, Deborah Schiffrin in Heidi E. Hamilton (ur.): *Handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell. 352–71.
- Norman FAIRCLOUGH, 2001²: *Language and power*. London/New York: Longman.
- Richard A. HUDSON, 1996²: *Sociolinguistics*. Cambridge: CUP.
- Marina KATNIĆ-BAKARŠIĆ, 1996: *Gradacija (Od figure do jezičke kategorije)*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir.
- , 2001: *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- , 2003: *Stilistika dramskog diskurza*. Zenica: Vrijeme.
- , 2012: *Između diskursa moći i moći diskurza*. Zagreb: Naklada ZORO.